

Vlastenecký pohřeb: Jak národní obrození ovlivnilo způsoby pohřbů českých velikánů

JIŘÍ RAK26. října 2017 • 00:15





[Fotogalerie](#) 6 fotografií

Správný vlastenecký pohřeb se stal demonstrací národní jednoty i národního citu. Jeho úloha se postupně měnila. U rakve Jungmanna asistoval česko-německý slovník, pohřeb Havlíčka se změnil v takřka konspirativní politickou demonstraci, zatímco Palackého už pohřbil vyspělý a sebevědomý národ.

První listopadové dny jsou podle církevního kalendáře zasvěceny Všem svatým a vzpomínce na Všechny věrné zemřelé. Naším současníkům, pokud si na tradiční kalendář vůbec vzpomenou, splývají oba svátky pod označení Dušičky a jsou vnímány jako dny, kdy se patří vzpomenout na ty, kteří nás již navždy opustili, navštívit místa jejich posledního odpočinku, položit na ně květinu a zapálit světlo.

Věřící připojují modlitbu, jež má přispět k odchodu duše zesnulého do věčné blaženosti. Moderní doba se svým zaměřením na příjemnosti aktuálního dne bohužel vytlačuje smrt i myšlenku na ni; ta kmotřička se ale jen tak vykázat nenechá. Hřbitovy jsou i dnes na Dušičky plné lidí, květináři počítají zisky a díky krátkým se dnům v podvečer působí pohled na ozdobené a osvětlené hroby úžasným dojmem.

Možná nebude na škodu podívat se o letošních Dušičkách na historické předchůdce dnešního vnímání pohřbů. Nechme v této chvíli pietně stranou chvíle privátního loučení v rodinném kruhu a soustředme se na pohřby „národních výtečníků“, významných a milovaných vlastenců 19. století. Jejich poslední cesta byla veřejnou záležitostí (často dokonce označovaná jako „národní slavnost“) a s rituály tenkrát zaváděnými se setkáváme i v moderní době.

Edvard Beneš: Dramatické okamžiky druhého prezidenta ČSR. Co soudil o komunistickém puči?

Už nás neušlapou!

Nejprve je třeba zdůraznit, že účast na pohřbu je možno interpretovat jako symbolické přihlášení k odkazu zesnulého, k jeho programu; v tom má nezastupitelný společenský i politický význam a účastníkům dává hřejivý pocit spoluúčasti na velikém díle. Tyto momenty si lze přiblížit již na příkladu prvního velkého českého národního pohřbu Josefa Jungmanna 17. listopadu 1847. Jungmann byl vůdčí postavou českého národního hnutí (chcete-li národního obrození) před výbuchem revoluce roku 1848. Jeho největším dílem je monumentální pětisvazkový česko-německý slovník, který se stal základem moderní češtiny. Kromě toho překládal, položil základy české slovesnosti a zasáhl do dalších oblastí národního života.

Jeho smrt byla česky uvědomělou veřejností vnímána jako mezník v národním vývoji a tomu odpovídalo i poslední rozloučení. Předcházela mu důkladná příprava: ve všech místech, kde byla činná česká vlastenecká komunita (včetně Vídně), se konaly zádušní bohoslužby, během nichž byl před oltářem vystaven pultík s rozevřeným slovníkem. (O všech těchto akcích informovaly vlastenecké časopisy, z nichž tak všichni čerpali informace o teritoriálním rozšíření vlasteneckého cítění.) Prahou pak prošel tisícíhlavý pohřební průvod, jako nosiči rakve se střídali čeští studenti a významní vlastenci, za ní byly neseny nebožtíkovy řády, kráčeli tu univerzitní hodnostáři s insigniemi, čeští spisovatelé nebo umělci.

Význam funebrální slavnosti shrnul advokát Josef František Frič, který podle synova svědectví po pohřbu „volně si odechnuv“ prohlásil k rodině: „Děti! Zdá se mi, že vyhrajem, už je nás veliká síla, kterouž bohdá více nepřekonají a neušlapou!“.

Politickou manifestací se v pravém slova smyslu stal v padesátých letech pohřeb Karla Havlíčka, kondukt byl tehdy ostře sledován policií. Do českého národního mýtu přešel příběh o trnové koruně, kterou na Havlíčkovu rakev položila statečná Božena Němcová. Jak ukázal Vladimír Macura, ve skutečnosti se jednalo o vavřínový věnec, financovaný Ferdinandem Fingerhutem-Náprstkem, který jej také položil na rakev.



JAROSLAV ŠAJTAR1. července 2018 • 10:38

Gettysburg: Jak nejkrvavější bitva rozhodla v červenci 1863 americkou občanskou válku **Slavín vlastencům**

Krátce po skončení absolutistické éry v Rakouském císařství byla Praha dějištěm dalšího slavného pohřbu, 12. ledna roku 1861 se vlastenci loučili s nálezcem proslulého Rukopisu královédvorského Václavem Hankou. Manifestační charakter pohřbu podtrhávala skutečnost, že nebožtík byl nedávno obviněn z plagiátorství a svůj objev musel obhajovat před soudem – část české veřejnosti, chtivá mučedníka, v tom spatřovala příčinu smrti.

Rukopis hrál proto při pohřbu důležitou roli, za rakví nesl mladý hrabě Kounic na aksamitovém polštáři nádherně vázaný exemplář překladů památky (tzv. polyglota, text v originálním i moderním pravopisu, překlady do slovanských jazyků a krom toho do italštiny, němčiny, angličtiny a francouzštiny). Střapce příkrovu rakve střídavě drželi čelní čeští vlastenci (Palacký, Rieger, Brauner, kníže Taxis, Frič, Wenzig a další), slovanský svět zastupovali Srbové a Poláci. Trvalou památkou na slavný pohřeb byly příležitostné básně, rozdávané účastníkům. Jiným oblíbeným suvenýrem-vzpomínkou byly v podobných případech listy z na místě rozebíraných pohřebních věnců.

Hankův pohřeb nás přivádí k dalšímu tématu. Objevitel Rukopisu byl uložen na Vyšehradě, s nímž se nejčastěji pojila přídavná jména „posvátný“ nebo staroslavný“ a který byl opěvován jako sídlo bájně kněžny Libuše. Hankou začíná tradice pohřbívat zde zvláště zasloužilé vlastence (pouhý rok po Hankovi byla na Vyšehradě pochována

Božena Němcová), jež na konci 19. století vykryštovala do myšlenky čestného pohřebiště – Slavína.

Roku 1861 byl založen spolek Svatobor, který si vzal za cíl kromě pomoci žijícím spisovatelům i péči o památku zemřelých. Právě Svatobor vybudoval pomník na Hankově hrobě a potom na řadě dalších. Poznáte je podle kruhu, který drží tři ruce symbolizující ústřední myšlenku spolku: Osvěcuj, Pomáhej, Pamatuj!



DAN HRUBÝ 9. srpna 2016 • 16:31

Zdeněk Sternberg: Příběh šlechtice a zásadového muže v době dvou totalitních režimů **Čestná stráž: Sokolové a hasiči**

Dalším českým pohřbem 19. století bylo rozloučení s Františkem Palackým. Slavný historik zemřel roku 1876 a do hrobu jej ukládal vyspělý národ, jenž už nemusel masovou účastí na pohřbu odůvodňovat svou existenci. Pohřeb uznávaného vůdce národa uspořádalo město Praha a tato smutná slavnost zavedla zvyklosti, které pak byly dodržovány při pohřbech dalších národních celebrit.

Pořádající instituce (město, divadlo či spolek) uspořádala slavnostní schůzi, na které uctila památku zesnulého a zvolila výbor pověřený organizací pohřbu. Ten vyjednal prostor, odkud bude vypraven, dojednal církevní asistenci a další podrobnosti.

V novinách bylo oznámeno datum a hodina konání i trasa konduktu, k hojně účasti byly vybidnuty spolky, jejichž členové se mnohdy dostavili ve spolkových stejnokrojích. Úlohu pořádkové služby nebo čestné stráže, prostě to, co při státních pohřbech vykonávala

armáda, při pohřbu národním plnili především sokolové (čestná stráž s tasenými rapíry, pořádek při průvodu) a dále také hasiči a vysloužilecké spolky.

Zvláštní role připadla spolkům pěveckým (Hlahol), jejichž zpěv zněl při počátku slavnosti, během cesty i nad otevřeným hrobem. Cesta průvodu byla volena tak, aby prošla hlavními ulicemi a kolem významných budov (například Národního divadla), kde se kondukt někdy symbolicky zastavoval.

Pohřbem ale poslední rozloučení nekončilo, velice často následovala veřejná sbírka na důstojný náhrobek, který pak byl (případně i po několika letech) na hřbitově veřejně odhalován. V podstatě jako kterýkoliv jiný pomník na veřejném prostranství.

10 nejlepších filmových fantasy všech dob, které vás vystřelí do jiného světa. A... **Popelka a národní obětiny**

Jedním z charakteristických rysů českého národního hnutí je neustálá snaha o prosazení vůči německému konkurentu. Vlastenci se snažili vdechnout většině úkonů běžného života český národní ráz. Proto byla přijímána „vlastenecká“ jména, městské rady prosazovaly české názvy ulic, podniky měly být označeny českými vývěsními štíty a veřejná prostranství ovládána národními pomníky. Tato tendence vrcholila ve druhé polovině 19. století, kdy se život v Čechách v podstatě rozdělil na dvě nacionální kultury. A každá si vyvinula vlastní rituály. Stranou nemohly zůstat ani poslední věci člověka. Samozřejmým požadavkem byl český nápis na hrobě, návštěvník měl okamžitě poznat, že se nachází na svatém poli českém. Tomu měla odpovídat i symbolika výzdoby jednotlivých hrobů.

Takřka ad absurdum dovedla tento požadavek svérázná vlastenecká dvojice Artur a Popelka Biliánovi, kteří na sklonku 19. století působili jako znovu oživení národovci z doby před březnem 1848. Artur Bilián přišel s myšlenkou národních navštívenek, kartiček s natištěným vlasteneckým heslem, v jejichž ceně bude i příspěvek na Ústřední Matici školskou (fungovaly tak jako dnešní pohlednice UNICEF). Horlivý vlastenec ale snil o tom, že se z navštívenek vyvine originální platidlo pro národní zábavy a podobné události.

Nápad zaujal mladou básnířku Marii Popelkovou, která chtěla národními navštívenkami nahradit dosavadní kladení květin na hroby. Představovala si, že při pohřbech budou národní navštívenky (brzy byl tento výraz nahrazen poetičtějším „národní obětina“) vázány jako věnce ve tvaru křížů, lry apod.

Snila také o dušičkových dnech, kdy na českých hřbitovech budou hroby národními obětinami doslova zavaleny (nějaký čas noviny o tomto druhu výzdoby skutečně referovaly), budou pohřbívány spolu s rakví a po letech, až bude hrob opět otevřen, vydají svědectví o úctě, jíž se nebožtík těšil. Projevila dokonce bizarní přání, aby „tak zemřel nějaký český velikán. Některý pohlavár anebo vynikající muž promluvil by veřejnými listy k lidu, žádaje výhradně za věnce národní.“

Roku 1892 se slečna Popelková za svého Artura vdala, a když její (zřejmě nervově labilní) manžel spáchal sebevraždu, žila dále na Vyšehradě pod jménem Popelka Biliánová jako lokální legenda a pečovala o jeho odkaz. Zemřela roku 1941.



JIŘÍ ČERNÝ 9. srpna 2018 • 10:15

Eva Olmerová: vymydlená, voňavá, vulgární a upřímná Mlynář, dítě a pohřeb žehem

Ke koloritu českých Dušiček 19. století patřilo i pravidelné uvádění dramatu německého dramatika Ernsta Raupacha *Mlynář a jeho dítě*. Hra z roku 1830 se na českém jevišti na dlouho zabydlela, ačkoliv se svátkem Dušiček (Památkou zesnulých) nemá nic společného. Odehrává se o Vánocích a jejím obsahem je nepřilíš invenční příběh o lásce sociálně nerovných milenců – mlynář Rychnovský nechce dát svou dceru Marii chudému Konrádovi, ten skládá naději v brzkou smrt souchotinářského mlynáře. Na Štědrý den o půlnoci jde na hřbitov, kde podle pověry na závěr průvodu duchů osob

zde pohřbených mají jít i duchové těch, na které čeká smrt v příštím roce. Konrád zde skutečně spatří ducha mlynářova, ke svému zděšení ale vidí i svou Marii. Nešťastný Konrád prchá a vrací se až na závěr hry, aby se stihl rozloučit s umírající milenkou.

Sentimentální fabule si získala velkou oblibu, zvláště půlnoční scéna s průvodem duchů patřila k parádním kouskům profesionálního i ochotnického divadla. V druhé polovině století už si divadelníci byli vědomi nedostatků oblíbeného kusu, diktát obecenstva byl ovšem nesmlouvavý – Mlynář spolehlivě vždy na počátku listopadu plnil pokladny. (Národní divadlo stáhlo hru z repertoáru až roku 1907, nicméně na počátku našeho tisíciletí ji – samozřejmě s jinými akcenty – v akademickém prostředí s velkým úspěchem uvedl ochotnický spolek studentů pražské pedagogické fakulty.)

Na sklonku 19. století se pak objevila novinka, jejíž zavádění vyvolalo velké kontroverze – pohřeb žehem. Kremace byla církví zakazována, a tudíž nebyla přípustná v celém Rakousku-Uhersku. Smutný je případ Augusty Braunerové, manželky předního českého politika. Paní Braunerová zemřela roku 1890 v Paříži a kremaci si sama přála z praktických důvodů (problémy s převozem mrtvého těla v rakvi). Byla zpopelněna v Paříži a urna s popelem převezena do Prahy. Církev ale všechny obřady při uložení urny do rodinné hrobky na Vyšehradě odmítla, a to bez ohledu na zásluhy o církev v Čechách, které si paní Braunerová získala – rozpoutala se krátká, ale intenzivní žurnalistická přestřelka.

Odmítavý postoj církve samozřejmě vyvolal adekvátní reakci – pohřeb žehem se stal atributem „svobodomyšlnosti“, i když byl spojený s finančními náklady. Těla nebožtíků chtivých kremace musela být převážena do německých krematorií. Byla založena Společnost pro spalování mrtvol, jež usilovala o legalizaci pohřbů žehem, ale marně. Krematorium v Liberci zůstávalo zapečetěné.

Změna přišla až se vznikem republiky, která samozřejmě žeh legalizovala, a v roce 1962 se změnilo i odmítavé stanovisko katolické církve. Dnes je u nás nejobvyklejším způsobem pohřbívání.

O Dušičkách hoří svíce i na květinami vyzdobených urnových hájích a rozptylových loučkách. Snad je ještě dlouho nevytlačí halloweenské vydlabané dýně.

